

## ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԿԱՏԵԳՈՐԻԱՆ ԱՐՄԵՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆԻ «ՄԻՋՆԱԴԱՐԻ ԱՌԱՎՈՏԸ» ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇԱՐՔՈՒՄ

### ՆԻՆԵԼ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Հոդվածում քննարկվում են Ա. Մարտիրոսյանի «Միջնադարի առավոտը» շարքում ժամանակի տարբեր հոսքերի (անցյալ-ներկա-ապագա) գեղարվեստական մարմնավորման միջոցներն ու եղանակները, ժամանակի ու տարածության միասնության հարցերը:

**Բանալի բառեր** – Խոր Վիրապ, Կենաց ծառ, գեղարվեստական ժամանակ, միջնադար, հոգևոր գանձեր, տաղերգուներ, արյան շրջանառություն, ժառանգաբար, բանաստեղծական շարք:

Յուրաքանչյուր գրողի համար ժամանակի զգացողությունն, անկասկած, խիստ անհատական է, բայց ցանկացած պարագայում բոլորի համար էլ այդ զգացողությունը «...կարևոր է այն առումով, որ գեղարվեստական վերացություն չէ, այլ կեցության անհրաժեշտություն»<sup>1</sup> և ցույց է տալիս, թե գրողը ինչպիսի կապեր է տեսնում ժամանակի տարբեր չափումների զուգահեռներում, ինչ է ժառանգել անցյալից և ինչ է ստեղծում. «...գոյության իմաստն է սա և բացահայտում է գրողի քաղաքական հետազիծը հասարակություն, պետություն, հայրենիք հասկացություններում»<sup>1</sup>:

Յուրաքանչյուր գրող ինքն է ընտրում ժամանակը ներկայացնելու, պատմական ընթացքի շարունակությանը հետևելու, ժամանակի չափման տարբեր հանգույցները մի որոշակի կետում միավորելու ձևերն ու միջոցները:

Գեղարվեստական ժամանակի ընտրության հարցում գրողը բացարձակապես ազատ է և կարող է ընտրել նրա «բաց» կամ «ներփակ» ձևերը, նայած ինչ խնդիրներ է փորձում առաջադրել՝ առանձին վերցրած ստեղծագործությամբ, թե՛ ընդհանրապես<sup>2</sup>:

---

<sup>1</sup> Ավելի մանրամասն տե՛ս **Սարիյան Ս.**, Գեղարվեստական գրականության պատմականությունը, Երևան, 1979:

<sup>2</sup> Գրականագիտության մեջ հետևյալ կերպ են ներկայացվում ժամանակի «ներփակ» և «բաց» հասկացությունները. «Գեղարվեստական ժամանակը «ներփակ» է կոչվում, երբ համընկնում է պատմական ժամանակի հետ և ներկայացնում է բնական ընթացքով իրար հաջորդող իրողությունների շղթա», իսկ «բաց» պատկերացումը ենթադրում է ժամանակային տարբեր հոսքերի (անցյալ, ներկա, ապագա) առկայություն՝ նրանց հա-

Առանձին բանաստեղծություններից կազմված «Միջնադարի առավոտը» բանաստեղծաշարը, որը հեղինակը ներկայացնում է նաև որպես պոեմ, գետեղված է 1982թ. լույս տեսած «Մեր սիրո երկիրը» ժողովածուում՝ Ներսես Շնորհալուց քաղած հետևյալ բնաբանով.

Բայց և զքեզ հայս հրավիրեմ  
Արևելյան քաղաքդ Անի,  
Կցորդ լեր դու իմոյս ձայնի  
Եվ զսփոփիչ տարակուսի,  
Քանզի երբեմն և դու էիր  
Վայելչական հարսն ի քողի  
Մերձավորաց հոյժ ցանկալի,  
Հեռավորաց փափագելի:

2002 թվականին տված հարցազրույցում գրող-գրականագետ Հ. Սարիբեկյանի հարցին, թե «Ձեր բանաստեղծություններում զգացվում է միջնադարի շունչը, ինչո՞ւ է այն հոգեհարազատ Ձեզ,-Ա. Մարտիրոսյանը պատասխանում է. «Դա իմ բանաստեղծության լարերից մեկն է: Միջնադարյան հոգևոր գանձերը ես ընկալում եմ իբրև մեր սրտերում շարունակվող և ապագայում շարունակելի ընթացք, և այդ լարի ներկայությունն իմ ստեղծագործություններում ձևական ոճավորում չէ, այլ ապրելու, մտածելու, ժամանակակից մարդուն և միջավայրին նայելու ու ժառանգաբար որդեգրած արյան շրջանառություն»<sup>3</sup>:

Ժամանակները փոխվում են, բայց մարդն իր «...հոգեբանությամբ չի փոխվել դարերի հոլովությամբ. նույն ընչաքաղցն է ու չարախոսը, նույն քծնողն ու քինախնդիրը, նույն ... մի խոսքով՝ հազարամյա արատներն ու առաքինությունները հիմա էլ ուժգնորեն ուղեկցում են մարդկանց, և ինձ համար հարազատությունը միջնադարյան բանարվեստի հետ ժամանակակից մարդու հոգեկան ճամփորդություն է արյան շրջանառության միջոցով»<sup>4</sup>:

«Միջնադարի առավոտը» շարքի բանաստեղծությունները Վահագն Վիշապաքաղին, Անահիտ աստվածուհուն, Մեսրոպ Մաշտոցին, Նարեկացուն, մեր Կենաց ծառին, Ավետյաց երկրին, հայ ժողովրդի համար անանց արժեք-

---

մադրման տարբեր ձևերով, ինչպես նաև դեպքերի գլխավոր ընթացքին զուգահեռ զարգացող սյուժետային գծերի զարգացում»: Տե՛ս **Ջրբաշյան Էդ.**, Գրականության տեսություն, Երևան, 1979:

<sup>3</sup> **Մարտիրոսյան Ա.**, Ներկայում հանգրվանող անցյալ, Երևան, 2010, էջ 192:

<sup>4</sup> Նույն տեղում:

ներ ունեցող խորհրդանիշներին նվիրված փառաբանություններ են և իրենց մեջ խտացնում են ժողովրդի ֆիզիկական ու հոգևոր մաքառումների համապատկերը պատմական առաջընթացի տարբեր հանգրվաններում:

Շարքը բավական հետաքրքիր է կառուցվածքային տեսանկյունից: Հետևելով դարասկզբի ռուս և եվրոպական գրականությունների, ինչպես նաև Սիամանթոյի, Դ. Վարուժանի, Վ. Տերյանի, Ե. Չարենցի շարային պոեզիայի ավանդույթներին՝ Ա. Մարտիրոսյանը ներկայացնում է իր մոդելը: Դեռևս դարասկզբին Վ. Բյուսովը գրում էր, որ բանաստեղծությունների գիրքը պետք է լինի ոչ թե տարասեռ բանաստեղծությունների ժողովածու, այլ միասնական նպատակով միավորված գիրք: Ինչպես վեպը, գիտական շարադրանքը, բանաստեղծությունների գիրքը ևս հետևողականորեն բացահայտում է իր բովանդակությունը՝ սկսած առաջին էջից մինչև վերջինը: Իսկ Ա. Բյուսովը, ընդգծելով իր ստեղծագործության ամբողջականությունն ու շարքերի բանաստեղծությունների փոխկապվածությունը, այն անվանել է «չափածո վեպ», «մարդաբանական եռերգություն»<sup>5</sup>:

Ա. Մարտիրոսյանի բանաստեղծություններում գործողությունները ծավալվում են ժամանակի «բաց» և «ներփակ» սահմաններում, տարածական որոշակի ու երևակայական հարթություններում: Ժամանակի հարահոսում զուգահեռվում են միֆականն ու առօրեականը, առասպելականն ու իրականը: Բանաստեղծը «վերակենդանացնում է» Վիշապաքաղին, ում աչքերից դարձյալ բոց ու կրակ են ժայթքում, և «անցյալի ցուրտ ծովը» ջերմանում է նրա այրող թիակներից, որոնք ճեղքում են խելահեղ ալիքները ու առաջ տանում մեր անդել ու անառագաստ նավը.

Քո հայացքի շենշող թիակներն են լողում՝  
Ջերմացնելու ծովը՝ ցավից սառցակալած,  
Եվ կոպերիդ ափն է որպես փարոս շողում  
Վրան՝ թարթիչների եղեգնուտներ<sup>6</sup>:

Վիշապաքաղն իր խոսքն ուղղում է Անահիտին, ում աչքերում «ապարանքներ կան ու մեռած արքաների ծիրանիններ ու թագեր» :

<sup>5</sup> Ավելի մանրամասն տե՛ս ՀՊՄՀ «Հայագիտական հանդես», Երևան, 2016, համար 4 (34), էջ 38, 39:

<sup>6</sup> **Մարտիրոսյան Ա.**, Մեր սիրո երկիրը, Երևան, 1982, էջ 36: (Այսուհետև տեքստում կգրվի միայն էջը):

Բանաստեղծությունից բանաստեղծություն ուրվագծվում է մեր պատմության մայրուղին, ժամանակը հոսում է դեպի մեր օրերը, երբ.

Ազգովի կործանում ենք  
այն, ինչ արարել են  
այրերը միայնակ ու հանճարեղ,  
այրերը թագավոր ու զորավար,  
այրերը դպրատան ու ճգնավոր (37):  
Իսկ ինչ է տեղի ունենում մեր օրերում՝  
Արքա դառնալու մարմաջը  
Անձրևի, ծյունի պես առաքվում է երկիր  
Եվ թափվում է աղքատ ու միամիտ հոգիների վրա,  
Ու մարդկանց ոտնահետքերի հունով  
Լողում է գետը մեղսագործության:

Մեր նորօրյա տերերը՝ մեղավոր հոգիները, «աղոթելու, մաքրվելու, ապաշխարելու համար քաղաքը լցնում են եկեղեցիներով», այն քաղաքը, որ ամեն առավոտ արթնանում, «լվացվում էր ցողաթաթախ ժամերգությամբ, օծվում էր անուշահոտ ձիթայուղով»:

Հիմա մեզ մի նոր Վիշապաքաղ է անհրաժեշտ, որը հայտնվում է գեղարվեստական ժամանակի մերօրյա տարածքում.

Կորուստների ծովում որպես հերկվոր ու նավ  
Տաք ստվերն է լողում Վիշապաքաղ մանկան,  
Որ ծգվում է երկար՝ քո կոպերի խոնավ  
Եղեգնուտից մինչև...Հարդագողի ճամփան (38):

Շարքում խորհրդանշական է ծեր բամբուռահարի կերպարը, որ հինավուրց երգեր է երգում.

Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայությանն Արտաշիսի  
Տեղայր մարգարիտ ի հարսնության Սաթինկանն:

Հետո նա տեղափոխվում է մեր օրերը և դառն ու ճշմարիտ երգեր է երգում. այդ ինչպե՛ս եղավ և ինչու՞ եղավ, որ երբեմնի շեն քաղաքների ու գյուղերի բնակիչները գնում են «Գաղթի, ինքնալքումի ու պանդխտության շեղված ճանապարհով», այդ ինչպե՛ս եղավ, որ քաղաքի բնակիչները «քաղաքում որբեր են անհայրենիք և կորցրած հայրենիքով բարձել են սայլը գաղթի ու հիշողության»:

Շարքում գործողությունները ծավալվում են ինչպես ժամանակի, այնպես էլ տարածության տարբեր զուգահեռներում: Ահա Անին, որտեղ մրջյուններն

ուսերին կրում են «ավերակների ողբերգությունը», ահա մեր գրիչների սառը խցերը, որտեղ հոգու լույս կա և «չգրված մագաղաթի գունավոր էջեր», ահա մի ծեր գրիչ.

մոմի նման հուղարկավոր,  
որ բորբոքի կրակը հին ու հարկավոր ու շեկ բառերով զմուխ օջախը  
թաց՝

սև անցյալի մոխիրներում վաղուց հանգած:

Շարքում Ա. Մարտիրոսյանը շարունակում է 1960-ականների մեր գրականության առանցքային թեմաներից մեկը, որի հիմքում մայրենին է, մեր ամենամեծ սրբությունը, որի պահպանման համար դարեր շարունակ և մինչև այսօր չեն եղել «թագավոր ու շինական (նրանք ամենքն էլ զինվոր են կյանքում, իսկ մահից հետո՝ նահատակներ)» :

Մաշտոցի գերեզմանին դարեր շարունակ «խունկ են ծխում ջահել ու ծեր»։ Նրա գերեզմանից չի հեռանում ճերմակաթև հրեշտակը, ով հրաշքի է սպասում և Աստծո մոտ չի վերադառնա, մինչև «խնկից ու աղոթքից թագավորն ինքը (իմա՝ Մաշտոցը) չհամբարձվի».

Չարթնիր, լառ, ժամն է եկել,  
էլ մի գրկիր դամբանը թաց,  
Այն շիվը, որ դու ես տնկել,  
Ծառ է դարձել համատարած:  
Տերևները թափվում են ցած,  
Արցունքներ են ծառի ճյուղին,  
Ամեն պտուղ հասունացած  
Ուխտավորն է Հացիկ գյուղի (34):

Նարեկացին, միջնադարյան տաղերգուներն ու մանրանկարիչներն են մշտադալար պահել մեր Կենաց ծառը, որ տնկվել է «Մաշտոցի ձեռամբ» : Նա մեր հույսի շողն է մերօրյա խավարի թագավորության մեջ, այս առուծախի ու առուվախի մթնոլորտում: Բայց ամեն ինչ դեռևս կորած չէ, քանի դեռ մշտադալար է մեր Կենաց ծառը: Ուրեմն.

Զգույշ, շատ զգույշ շարժիր թիակները,  
Որ չփշրվի կես ճանապարհին  
Մակույկը հույսի,  
Որով լծել ես  
Ինքդ քո միջով ճամփորդել ես  
Դեպի կղզին ապագա ժամանակի (69):

«Զգույշ շարժիր թիակները», քանի դեռ կորած չեն Խոր Վիրապից դուրս գալու ճանապարհները.

Ես գուշակի նման մի ծեր  
Գիրքն եմ կարդում պարտված ազգի,  
Գուցե գտնեմ լույսի գծեր,  
Որ դուրս ելնեմ մութ վիրապից (83):

## КАТЕГОРИЯ ВРЕМЕНИ В СТИХОТВОРНОМ РЯДЕ АРМЕНА МАРТИРОСЯНА “УТРО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ”

НИНЕЛЬ САРГСЯН

В статье обсуждаются способы и методы художественного воплощения разных течений времени (прошедшее, настоящее, будущее), вопросы единства времени и пространства в ряде “Утро средневековья” А. Мартиросяна.

**Ключевые слова** – Хор Вирап, Древо жизни, художественное время, средневековье, духовные сокровища, трубадур /песнопевец/, кровообращение, стихотворный ряд.

## THE CATEGORY OF TIME IN ARMEN MARTIROSYAN'S SERIES OF POEMS “THE MORNING OF THE MIDDLE AGES”

NINEL SARGSYAN

The article deals with the means and methods of artistic embodiment in a series of different time streams (past-present-future), as well as the issues of unity and time of space in "The Morning of the Middle Ages" by Armen Martirosyan.

**Key words** – Khor Virap, tree of life, artistic time, Middle Ages, spiritual treasures, poets, circulation of blood, inheritably, poetic series.